

## Investigating the Implication of Idealism in Foreign Language Teaching: A Case Study of Arabic and English in Intermediate Schools

Norudin Parvin<sup>1</sup>, Sajjad Farokhipour<sup>2</sup>

### *Abstract*

Idealism, the oldest philosophical system of human, due to his knowledge of Man as a mind-based creature and of learning as a rational-intellectual phenomenon has affected educational schools of the world. Religious schools due to their belief in the primacy of soul and mind, intuition and dialectic and innateness of knowledge, have been affected more. The current research is an attempt to employ qualitative meta-analysis to compare the idealist schools of education in Islam and West in different dimensions. The research findings revealed that both schools have been affected by idealism in four dimensions of objectives, curriculum, teaching methodology and role of trainer-trainee. Yet, Islamic idealism is more realist in theory and believes in a balance between fulfilling spiritual and material needs of learner. In objectives, unlike the western schools which considers learner as mere object, the Islamic school considers the learner as object and subject of education and underlines his material and emotional needs and interests. Also, both schools believe that dialectic is the major teaching methodology but Islamic view believes in a diagnostic phase before dialectic.

**Keywords:** Idealism, Anthropology, Education, Teaching Method, Dialectic

---

<sup>1</sup> Corresponding author, Assistant Professor of Arabic Language and Literature, Department of Language and Literature, Shahid Mahallati University of Islamic Sciences, Qom, Iran, *Email: Parvin.N@smc.ac.ir*

<sup>2</sup> Assistant Professor of TEFL, Department of Language and Literature, Shahid Mahallati University of Islamic Sciences, Qom, Iran.

## 1. Introduction

Idealism serves as a traditional philosophical system that, instead of corporeal aspects of human beings, emphasizes the immaterial aspects of the mind and soul. This emphasis is shown in different aspects of human anthropology including human learning and education in which language teaching is not an exception. The main presupposition of this school of thought is that reality (whatever we perceive) is a construction of our mind based on human experiences. Therefore, reality cannot continue as an independent entity, emphasizing the capabilities of the human mind in the construction of knowledge. Such a presupposition has many implications in education. This issue is not much discussed in language education. Also, the Islamic school of thought has a long precedent in presenting its own version of idealist thinking which is not ever comparatively discussed with the Western version.

### Research Question

Considering the problems stated above, the current research is an attempt to comparatively discuss the implications of idealism in language teaching and then investigate whether language teaching in Iran complies with the Western version of the idealism or is consistent with the Iranian version. Thus, the following questions are posed:

- A. Which aspects of language education at global scale receive impacts from idealism and what are the differences between western and Islamic versions of idealism?
- B. Which version of idealism is applied in foreign language education in Iran?

## 2. Literature Review

Idealism which has its roots in Plato's thought is discussed in many Western writings but in the present research, only those writings and researches that were more related to education are briefly discussed. Philip (1910) in a study of Western idealistic thinking has reported that Agustin was the first one who blended religion and idealism and stated that faithfulness along with idealistic thinking can promote human abstract thinking and the creation of knowledge. Brennen (1999) stated that Plato was a pioneer for the inclusion of idealistic thinking in education and proposed a methodology of idealistic education that brings about the generation of ideas and results in

discovery learning, internalization, and transcendence of learners. Ozomon and Craver (2008) concluded that in idealism, Man is not a creator of knowledge but discovers it in a heuristic fashion because all knowledge is inherently endowed to Man as apriori. Islamic researchers have also discussed this issue from different perspectives. Jalaluddin (2002) discussed idealism within Islamic theology and reviewed Islamic idealistic thinkers. Also, Hesamifar (2005) has shed light on idealism from an Islamic perspective and investigated its application in Education. Kohi and Shokr (2019) investigated Western idealism from the critical viewpoint of Allama Tabatabaei.

### **3. Methodology**

The methodology employed in the current research was qualitative meta-analysis using Finfgeld's (2003) approach which is able not only to analyze and organize the collected contents but also provide a basis for scientific inferences from analyses. In other words, in addition to presenting a crystalized analysis of the contents, the adopted approach provides a basis for theorization which was used in this study.

### **4. Results**

It was revealed that idealistic schools in Islam and the West have some similarities and differences in educational objectives, curriculum and syllabus design, teaching methodology, and the view adopted toward learner-teacher roles while the Islamic version of idealism has more benefits for learners and teachers. Despite that, foreign language education in Iran, both in English and Arabic disciplines, follows the Western school in the aforementioned areas. Adopting a materialistic view toward need analysis, inattentiveness to learners' emotional and livelihood needs, inattentiveness to the context of learning, adoption of a prescriptive curriculum, and lack of diagnostic view toward curriculum are among the symptoms of adherence to foreign language education in Iran to the Western idealism. The same consistencies are also observed in the teacher role, learner role, teaching methodology, and the instruments used in the classroom. These findings have implications for language teachers.

## بررسی کاربرد ایدئالیسم در آموزش زبان دوم: مطالعه موردی

## آموزش عربی و انگلیسی دوره‌های متوسطه

نورالدین پروین<sup>۱\*</sup>، سجاد فرخی پور<sup>۲</sup>

۱. استادیار زبان و ادبیات عرب دانشگاه علوم اسلامی محلاتی

۲. استادیار آموزش زبان انگلیسی دانشگاه علوم اسلامی محلاتی

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۵/۰۴

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۷/۲۵

## چکیده

ایدئالیسم، به عنوان قدیمی‌ترین نظام فلسفی بشر، بر اساس شناخت خود از انسان به عنوان موجودی ذهن-محور و دریافت خود از یادگیری به عنوان پدیده‌ای ذهنی-استدلالی، تأثیر زیادی بر مکاتب آموزشی جهان به جای گذاشته است. در این میان، مکاتب مذهبی به دلیل اعتقاد به اولویت روح و ذهن، شهود و دیالکتیک و تقریر پیشینی دانش در نهاد انسان، بیشتر تحت تأثیر این رویکرد فلسفی بوده‌اند. نوشتار حاضر تلاشی است تا با استفاده از روش فرا-تحلیل کیفی، مکاتب آموزش ایدئالیستی در اسلام و غرب را در ابعاد گوناگون آموزش به صورت مقایسه‌ای بررسی کند و مشخص کند که در آموزش زبان‌های عربی و انگلیسی، از کدام تفسیر ایدئالیستی در برنامه درسی استفاده شده است. نتایج تحقیق نشان داد که مکاتب آموزشی غربی و اسلامی ایدئالیسم، در چهار حیطه هدف آموزشی، برنامه و مواد درسی، روش تدریس و نقش مربی-متربی متأثر از مکتب ایدئالیسم بوده‌اند ولی آموزش زبان‌های عربی و انگلیسی در ایران هر دو تحت تأثیر نسخه غربی از این مکتب هستند، در حالی که نسخه اسلامی آن از حیث نظری دارای تمایلاتی رئالیست‌تر است و در هدف آموزشی نیز متربی را سوژه و ابژه آموزش می‌داند و بر تأمین نیازهای مادی، عاطفی و علائق آن تصریح دارد.

واژگان کلیدی: ایدئالیسم، انسان‌شناسی، آموزش، روش تدریس، دیالکتیک

## ۱. مقدمه

ایدئالیسم به عنوان قدیمی ترین نظام فلسفی شناخته شده برای انسان، دارای ریشه هایی است که در شرق به هند باستان و در غرب به یونان برمی گردد. در اساسی ترین مواضع نظری خود، ایدئالیسم، روح انسانی را کلیدی ترین عنصر زندگی، جهان را در نهایت ماهیت خود ذاتاً غیرمادی و روح و ذهن انسان را دارای اهمیت ارجح می داند (بنسون، ۲۰۰۰). بر اساس باتلر (۱۹۹۶) برهان اصلی ایدئالیسم بر این نکته استوار است که واقعیت، یعنی همان چیزی که ما ادراک می کنیم، یک ساخت<sup>۱</sup> ذهنی است. همچنین در این دیدگاه، تجربه نتیجه توانایی های حسی ذهن است و وجود واقعیت به عنوان یک موجودیت مستقل خود-متکی، معنا و مفهوم ندارد. بر این اساس، ایدئالیست ها معتقدند که دانش مستقل از تجربه حسی انسان است و فعل دانستن در درون ذهن انسان اتفاق می افتد. ذهن انسان در ایدئالیسم دارای یک موجودیت فعال است که دارای ظرفیت های درون زاد برای سازمان دهی و ترکیب داده هایی است که از طریق حس دریافت می شود؛ اما با این حال، بدون استفاده از حس و با استفاده از درک مستقیم<sup>۲</sup> امکان یادگیری برای انسان فراهم است (ویلسون، ۲۰۰۷). همچنین این اعتقاد وجود دارد که انسان از طریق استدلال و عمل عقلی و بررسی عدم تناقض منطقی ایده ها، به دانش حقیقی دست یابد (بنسون، همان).

نظر به این مهم که فلسفه آموزش کاربست تفکرات فلسفی برای حل مشکلات آموزشی است و دربردارنده معنای یادگیری، ماهیت نیازهای انسان، ماهیت برنامه درسی و اهداف آموزشی و تعیین کننده نقش مربی و متربی در فرایند آموزش است (باتلر، ۱۹۹۶) و همچنین بررسی ادبیات ایدئالیسم که نشان دهنده کارکردهای آموزشی آن در فرایندهای مختلف آموزش (کوتنی، ۲۰۰۷)، تحقیق حاضر تلاشی است تا با در نظر گرفتن تأثیر شگرف این رویکرد فلسفی در نظام های آموزشی و دینی در دنیا و با اتخاذ یک نگاه معرفت شناختی، به بررسی مقایسه ای ایدئالیسم آموزشی در اسلام و غرب پردازد و نقش مربی-متربی را بر اساس این معیار نظری، مورد مطالعه قرار دهد. تحقیق حاضر ضمن تلاش برای دربرگیری اغلب نمونه نظریات شاخص در دو حیطه بررسی شده، در بررسی نگاه اسلامی معطوف به دیدگاه غزالی و در نگاه

<sup>۱</sup> Construct

<sup>۲</sup> Intuition

غربی معطوف به نگاه آگوستین است. بر همین اساس، تحقیق حاضر به دنبال پاسخ به این سؤال است که تفاوت‌های اساسی در ابعاد مختلف آموزش ایدئالیستی در نگاه اسلامی و غربی کدامند و آموزش زبانهای عربی و انگلیسی در بافت آموزشی ایران از کدام نسخه ایدئالیستی استفاده می‌کند. این مطالعه به دنبال اثبات این فرضیه است که در دو دیدگاه مذکور در ابعاد هدف آموزشی، برنامه درسی، روش تدریس و نوع نگاه به نقش مربی-متربی، تفاوت‌های اساسی وجود دارد و دیدگاه اسلامی در این زمینه از بلوغ بیشتری برخوردار است اما با این حال، به دلیل وابستگی معرفت‌شناختی آموزش عام در ایران به غرب و گرت‌برداری از غرب در طراحی برنامه‌های درسی در کشور، آموزش زبانهای عربی و انگلیسی با نسخه غربی ایدئالیسم سازگاری بیشتری دارد. نتایج حاصل از چنین مطالعه مقایسه‌ای، کاربردهای نظری و عملی فراوانی را در پی دارد. ویدوسن (۱۹۹۰) بر این عقیده است که در دوران پسا‌روش در آموزش، چنگ زدن به یک رویکرد نظری جهان‌شمول که قادر به پاسخگویی نیازهای همه بافت‌ها و زمینه‌های آموزشی باشد، به دلیل نادیده گرفتن دانش بومی بافت-محور و ویژگی‌های انسان‌شناختی مربی-متربی و همچنین عدم قابلیت تعمیم کارکردهای آن، کاری عبث در برنامه‌ریزی آموزش است. بر همین اساس است که برخی نظریه‌پردازان آموزشی پسا‌روش مانند کومارادایوولو (۲۰۰۵)، اقدام پژوهی و یافتن نقاط قوت و ضعف رویکردهای نظری را بهترین روش برای حل مشکلات نظام‌های آموزشی در پسا‌روش می‌داند که در آن کنش‌گر، به عنوان یک حلقه واسط بین نظر و عمل، ویژگی‌های متناسب رویکردهای نظری را کشف و با بافت خود بومی‌سازی می‌کند. تحقیق حاضر نیز تلاشی در جهت کشف کارکردهای فلسفه ایدئالیسم آموزشی، مقایسه آن با مبانی اسلامی و ارائه راهبردهایی برای کاربردی آن در یک نظام آموزشی اسلامی است.

روش تحقیق استفاده‌شده در این مطالعه، فرا-تحلیل کیفی<sup>۱</sup> بر اساس رویکرد فینگلد (۲۰۰۳) است که علاوه بر تحلیل مطالعات کیفی انجام‌شده در پدیده موردنظر، روش‌هایی را برای جمع‌بندی و ترکیب داده‌های کیفی، فرای تحلیل انجام‌شده، ارائه می‌کند و امکان استنباط از داده‌ها را فراهم می‌کند؛ به عبارت دیگر، بر اساس تیمولاک (۲۰۰۷)، فرا-تحلیل کیفی، علاوه بر توصیف جامع پدیده تحت مطالعه، امکان ارزشیابی تأثیر روش تحقیق بر یافته‌های تحقیق و ارائه نظریه

<sup>۱</sup> Qualitative Meta-Analysis

بنیادی‌تر را فراهم می‌کند و نسبت به سؤال تحقیق فاقد رویکرد کریستال شده است، به طوری که سؤال تحقیق پویا و نسبت به فرایند تحقیق منعطف است. یکی دیگر از ویژگی‌های بارز فرا-تحلیل کیفی در مقایسه با دیگر روش‌های تحقیق کیفی مروری، توجه به بافت تحقیق و امکان تعمیم‌پذیری نتایج آن است که در اغلب تحقیقات مروری مغفول می‌ماند.

## ۲. پیشینه تحقیق و مبنای نظری

### ۲-۱. پیشینه ایدئالیسم

ایدئال‌گرایی یکی از قدیمی‌ترین مباحث در فلسفه نظام‌یافته غرب است که بنیان بسیاری از مباحث نظری در آموزش را شامل می‌شود به گونه‌ای که خیل زیادی از نظریات آموزشی قرن نوزدهم میلادی، ریشه در ایدئال‌گرایی داشته‌اند. به طور کلی، ایدئال‌گراها بر این عقیده‌اند که ایده<sup>۱</sup>، تنها واقعیت معتبر<sup>۲</sup> است و دارای ماهیتی ثابت و غیرقابل تغییر است در حالی که ماده، بی‌ثبات و دائماً در حال تغییر است. افلاطون را می‌توان بنیانگذار اصلی جریان ایدئالیستی در فلسفه دانست. بر اساس نظریه افلاطون، حقیقت مطلق و ابدی، در جهانی غیرمادی و فراتر از تجربه حسی قرار دارد. این جهان که جهان ایده‌ها نامیده می‌شود، به عنوان منبع اصلی دانش و معرفت شناخته می‌شود. در مقابل، دنیای مادی که ما در آن زندگی می‌کنیم، صرفاً سایه‌ای ناقص و متغیر از جهان ایده‌هاست. بنابراین، افلاطون با جداسازی شدید عالم محسوس و معقول، به دنبال یافتن حقیقت در ورای ظواهر فریبنده دنیای مادی بود. افلاطون جدا شدن از دنیای مادی را لازمه و استفاده از مباحثه انتقادی و دیالکتیک را وسیله حرکت متعالیه از نظر<sup>۳</sup> به دانش معتبر<sup>۴</sup> عنوان می‌کند؛ به عبارت دیگر، دیالکتیک خط تمایز بین ماده و ایده است.

در تفکر ایدئالیستی، انسان خالق دانش نیست بلکه کاشف دانش است زیرا به نگاشت تمام دانش به شکل تقریر پیشینی درون زاد در وجود انسان اعتقاد دارد ولی درعین حال مدعی این نکته است که بشر به دلیل قرار گرفتن در دنیای مادی، دانش خود را از دست داده است و

<sup>1</sup> Idea

<sup>2</sup> True Reality

<sup>3</sup> Opinion

<sup>4</sup> True Knowledge

اکنون باید تلاش کند تا آن را دوباره بازیابد (اوزومون و کریور، ۲۰۰۸). بر همین اساس است که سقراط تلاش می‌کند تا زایش ایده‌ها را به انسان آموزش دهد و یا افلاطون در کتاب جمهور<sup>۱</sup> خویش، نوعی از آموزش را ارائه دهد که فرد و جامعه را هم‌زمان به سمت فضیلت سوق دهد. افلاطون نیز با درک اعتقاد مردم به ماده به عنوان یک حقیقت عینی و با فهم درست تفاوت‌های بین انسان‌ها، نوعی از نظام آموزشی را پیشنهاد می‌دهد که همانند یک عنصر فعال، مربی هوشمند را از داده عینی، به تفکر انتزاعی تعالی بخشد (برنن، ۱۹۹۹).

ایدئالیسم، تأثیر شگرفی بر ادیانی مانند یهودیت و مسیحیت که بیشتر در معرض مکاتب هلنیستی قرار داشتند، برجای گذاشته است و گزاره‌های قابل توجهی از تأثیرگذاری آن بر برخی تفکرات اسلامی نیز به چشم می‌خورد. در یهودیت و مسیحیت ایده‌هایی مانند "خدای واحد به عنوان "روح پاک" و "فضیلت جهان‌شمول"<sup>۲</sup> از مصادیق ایدئالیسم به شمار می‌روند. بر اساس فیلیپ (۱۹۱۰)، آگوستین، بنیان‌گذار کلیسای کاتولیک رومی، به شدت متأثر از ایدئالیسم بوده است به طوری که فلسفه افلاطونی را با فلسفه نئو-افلاطونی پیوند می‌زند و معادل با طرح‌واره افلاطونی از تفاوت بین دنیای ماده و دنیای ایده، طرح‌واره تمایز شهر خدا، شهر انسان<sup>۳</sup> را مطرح می‌کند. بر این اساس، آگوستین، یادگیری انسان را یک حرکت تعالی‌بخش و حرکت از شهر انسان به سمت شهر خدا معرفی می‌کند که با کمک تفکر و ایمان امکان‌پذیر است. آگوستین، همانند افلاطون، معتقد است که انسان‌ها خالق دانش نیستند زیرا خدا پیش‌تر آن را خلق کرده است و از این رو، انسان‌ها از طریق تلاش برای شناخت خدا، دانش را کشف می‌کند. در همین راستا، اوزومون (۲۰۱۲) معتقد است که آگوستین کسب دانش را یک رویکرد شهودی می‌داند که از طریق روح انسان که نزدیک‌ترین موجودیت به الوهیت است اتفاق می‌افتد، فلذا، تمرکز بر مظاهر مادی را فاصله گرفتن از روح و بیراهه رفتن در فرایند یادگیری دانش عنوان می‌کند. در فلسفه آموزشی آگوستین، دانش دنیوی اکتساب شده از طریق حواس، سرشار از خطا دانسته شده است و تنها راه تعالی انسان در رسیدن به فهم واقعی، استفاده از دیالکتیک و قدرت تعقل با تکیه بر ایمان عنوان شده است. در تبیین رابطه مربی-متربی نیز، آگوستین مدعی است که یک مربی نمی‌تواند در مفهوم سنتی دانش را به فراگیر منتقل کند بلکه می‌تواند

<sup>1</sup> Republic

<sup>2</sup> Universal Good

<sup>3</sup> City of God, City of Man

او را از طریق الفاظ، علامات و سمبل‌ها هدایت کند زیرا یادگیری انسان امری درونی است و همه دانش واقعی از جانب خدا در روح انسان گذارده شده است. چنین رویه‌ای در مکتب یهود نیز صادق است.

نگاهی به پیشینه روند مطالعات در ایران نیز حاکی از آن است که تحقیق در مورد مکاتب فکری یکی از پر نوسان‌ترین تحقیقات در علوم انسانی بوده است. ایدئالیسم نیز به عنوان یک مکتب فکری مؤثر، از این قاعده مستثنا نبوده است و ابعاد مختلف و کاربردهای آن مورد کنکاش قرار گرفته است که در اینجا به برخی از مهم‌ترین و مرتبط‌ترین آن‌ها اشاره می‌کنیم. شکی، غلامی و قاسمی (۱۴۰۲) تفاوت تربیت اخلاقی را در دو مکتب ایدئالیسم و رئالیسم مورد بررسی قرار داده‌اند و به برخی گزاره‌های آموزشی نیز اشاراتی داشته‌اند. نتایج حاصل از این تحقیق نشان داد که دو مکتب ضمن برخی تفاوت‌ها در برخی جهات مکمل همدیگر هستند. هاشمی و دیگران (۱۳۹۹) ارتباط میان مؤلفه تعلیم و تربیت ایدئالیسم با مبانی فلسفی آن با توجه به تفسیر هستی از نگاه ایدئالیسم بررسی کرده‌اند و برخی از کاربردهای آموزشی آن را مورد اشاره قرار داده‌اند. کوهی حاجی‌آبادی و عبدالعلی (۱۳۹۸) مواجهه علامه طباطبایی (ره) با معنای ایدئالیسم را مورد تحلیل و نقد قرار داده‌اند و معرفت‌شناسی آن را از دیدگاه فلسفی مورد تحلیل قرار داده‌اند و تمایزات آن با رئالیسم را نیز مورد اشاره قرار داده‌اند. تحقیقات دیگری نیز به ابعاد مختلف و اندیشمندان اسلامی و غربی قائل به ایدئالیسم و منتقدان آنان نیز انجام شده است که ارتباط کمتری با حوزه آموزش و تحقیق حاضر دارد. بر همین اساس، با در نظر گرفتن پیشینه پژوهش، تحقیق جاری به دلیل اتخاذ نگاه تخصصی به آموزش و ابعاد آن، مقایسه‌ای بودن در حوزه اسلام و غرب، استفاده از روش تحقیق فراتحلیل فینگفلد و همچنین تقید به بررسی دو اندیشمند اسلامی و غربی در این زمینه (غزالی و آگوستین) و همچنین اتخاذ نگاه انتقادی به ایدئالیسم غربی، دارای تمایز و نوآوری است.

## ۲-۲. مبانی فلسفی - دینی ایدئالیسم در آموزش

ایدئالیسم، به عنوان یکی از جریان‌های مهم فلسفی غرب، به طور عمده بر دو حوزه هستی‌شناسی (متافیزیک) و معرفت‌شناسی تأکید دارد. در بعد هستی‌شناسی (متافیزیک) سؤال اصلی معطوف به چیستی "واقعیت"، مادی بودن و یا روحانی بودن آن و ترجیح مبنای جسمانی یا روحانی است. برخی از طبیعت‌گرایان فیلسوف مانند هابز، ارزش‌های روحانی را

نشأت گرفته از اشیاء (ماهیت یا وجود دارای وجه) می‌دانند و معتقدند که این ارزش‌ها سرانجام قابل تقلیل به ماده و جسم هستند. شق دیگری از ایدئالیست‌ها مانند افلاطون و لایبنیتس، اشیاء مادی را تخمینی و یا وهمی عنوان می‌کنند و اصالت را از آن واحدهای معنوی می‌دانند. این نوع از ایدئالیسم، متافیزیکی یا ایدئالیسم عینی نام دارد.

در بعد هستی‌شناسی نیز سؤال اصلی این است که آیا ادراک حسی انسان دارای مرجع مادی بیرونی است و یا اینکه ادراک تنها چیزی است که موجود است. اگرچه برخی از فلاسفه دارای گرایش‌های واقع‌نگرتر مانند لاک و دکارت معتقد به وجود مرجع خارجی مادی برای ادراک حسی انسان هستند، برخی دیگر مانند برکلی، به‌طورکلی منکر وجود آن هستند. این نوع از ایدئالیسم که منکر وجود مرجع مادی برای ادراک حسی انسان است، ایدئالیسم معرفت‌شناختی یا ذهنی نام دارد. بر اساس حسامی فر (۱۳۸۴: ۸۰-۷۵) فلاسفه مسلمان هر دو شق تفکرات ایدئالیستی غرب را مطرود می‌دانند به‌گونه‌ای که در ایدئالیسم متافیزیکی، آن‌ها هم ناتورالیسم و هم ایدئالیسم عینی را رد می‌کنند و معتقد به یک نگاه دوگانه به جسم و روح هستند و هم در شق هستی‌شناسی، ایدئالیسم ذهنی را نفی و تمایلات واقع‌گرایانه‌تری دارند. فلاسفه اسلامی دانش را به طرق مختلف تفسیر می‌کنند. به عبارت دیگر، این فلاسفه با اعتقاد به نظریه معرفت‌گرایی ادراک، مفاهیم قابل‌درک را نتیجه تأثیر اشیاء بیرونی می‌دانند اما تفسیر آن‌ها از این تأثیرات و همچنین از ماهیت آنچه در ذهن اتفاق می‌افتد، اختلاف نظر دارند. برای مثال، بر اساس نظریه "وجود ذهنی" که توسط اغلب فلاسفه اسلامی پذیرفته شده است، ماهیت‌های بیرونی، از دو نوع وجود بهره‌مند هستند که یکی از آن‌ها وجود بیرونی است که منجر به ایجاد تأثیرات بیرونی می‌شود و دیگری، وجود ذهنی است که فاقد تأثیرات وجود بیرونی است. مطابق با این دیدگاه، وقتی ما دانش چیزی را فرا می‌گیریم، ماهیت و ذات شیء (وجه) به یک وجود دیگر در ذهن دسترسی پیدا می‌کند. بنابراین، شکل ذهنی نمودی از ماهیت و ذات وجه بیرونی است.

در تفسیری دیگر، در "نظریه رابطه"، وقتی کسی ادراکی از یک وجه بیرونی دارد، و دانش آن را تحصیل می‌کند، هیچ‌چیزی در ذهن وجود پیدا نمی‌کند و هیچ شکلی در آنجا نگاشته نمی‌شود. به عبارت دیگر، واقعیت دانش و ادراک، نوعی از رابطه بین ذهن و بیرون است (حسامی فر، ۱۳۸۶). این بدان معنا است که ادراک یک وجه، الزاماً به معنای حصول آن وجه نیست بلکه رسیدن به یک حالت نسبی، بین قوه عقلانی و ماهیت وجه است که در قوه ادراک

و یا بین آن دو، تحقق بیرونی آن وجه محقق می‌شود (همان، ۲۳۵). فاضل قوشچی، سید صدرالدین دشتکی، محقق دوانی و علامه طباطبایی نیز تفاسیر دیگری از این رابطه را ارائه داده‌اند. اما به‌طور خلاصه، همه فلاسفه مسلمان، از فارابی گرفته تا ابن‌سینا و ملاصدرا بر این نکته اجماع دارند که حقیقت ذات اشیاء، برای انسان ناشناخته است و دسترسی به دانش کنه آن را دشوار و حتی ناممکن می‌دانند. بر همین اساس، گرایش واقع‌گرایانه‌ای نسبت به وجود خارجی اتخاذ کرده‌اند که در آن قائل به وجود دنیای خارجی هستند، دانش و ادراک را معرف دنیای خارجی می‌دانند، و معتقدند که همه ادراکات حسی، سوای خطاهای ادراکی، مطابق با واقعیت خارجی است (حسامی فر، همان ۲۳۰-۲۳۷).

## ۲-۳ ایدئالیسم در فلسفه جدید

ایدئالیسم در دوره جدید فلسفی نیز توسط فلاسفه و اندیشمندانی چون دکارت، برکلی، کانت، هگل و رویس تداوم یافت و نمود بارز آن در این دیدگاه‌ها ذهنیت‌گرایی و نظام‌مندسازی بود. در زیر به صورت خلاصه آرای این فلاسفه موردبررسی قرار گرفته است:

الف - دکارت: علیرغم تمایل به رئالیسم و به چالش کشیدن برخی مبانی نظری کلیسا، دکارت نه‌تنها به کاتولیسم وفادار ماند بلکه ایدئالیسم بخش بزرگی از اندیشه او را شکل می‌داد. اصل شک روشی<sup>۱</sup> مطرح‌شده در اندیشه دکارتی تأکیدی بر ایدئال‌گرایی است زیرا در این اصل، در تبیین رابطه انسان با دنیا، ذهن انسان نقش محوری دارد. گزاره مشهور دکارتی با عنوان «کاجیتو»<sup>۲</sup>، به معنای می‌اندیشم پس هستم، نیز مؤید نقش محوری تفکر انسان در یادگیری است (اوزومون، ۲۰۱۲، ص ۱۳). ب- برکلی: برکلی نیز در نوشته خود با عنوان اصول دانش بشری، در موضعی نظری که در تعارض با رئالیسم علمی قرار می‌گیرد، بر این نکته تأکید می‌کند که هر وجودی برای دانستن و شناخت، نیازمند به ذهن است و بر این اساس هیچ دنیای مادی مستقل از ذهن وجود ندارد. برکلی در اتخاذ دیدگاه‌های خود به‌شدت متأثر از گرایش‌های مذهبی خود بوده است (وایت، ۱۹۰۳). ج- کانت: ایدئالیسم در اندیشه کانت از تأکید او بر فرایندهای تفکر انسان نشاءت می‌گیرد. اگرچه کانت بر این ادعا بود که علم برای کشف قوانین جهان‌شمول طبیعت نیاز به رویکردهای تجربی نیز دارد، ولی ذهن (خود) انسان و

<sup>1</sup> Methodological Thought

<sup>2</sup> Cogito Ergo Sum

فرایندهای آن را ارجح‌ترین عاملیت سازمان بخش برای کشف علم می‌داند. کانت در دیدگاه آموزشی خود انسان را هدف می‌داند و به انسان نگاه ابزاری ندارد. او پرورش دادن انسان را هدف نازل آموزش و یاد دادن تفکر را هدف عالی‌تر آموزش عنوان کرده است (اوزومون، ۲۰۱۲: ۱۵-۱۴). د- هگل: این اندیشمند بر این عقیده است که کاربست صحیح نظام منطقی، منجر به ایصال به ایده مطلق<sup>۱</sup> می‌شود، مفهومی که با ایده بلا تغییر افلاطونی شباهت دارد اما برخلاف آن، نسبت به تغییر حساس است و دچار تغییر و حرکت می‌شود زیرا در نظام یادگیری هگلی، حرکت به سمت تحلیلی غنی‌تر، کامل‌تر و پیچیده‌تر یک اصل اساسی به شما می‌رود. بر این اساس، برای رسیدن به ایدئال آموزشی، باید بر آگاهانه تجمعی بشریت<sup>۲</sup> که در میراث فرهنگی آن (ادبیات و هنر) نهفته است تکیه کرد و به یک دانش جهان‌شمول نائل آمد (باتلر، ۱۹۹۶). ه- رویس: رویس در اصل بدنمندی هدف<sup>۳</sup>، معنای بیرونی هر چیزی را وابسته معنای درونی آن می‌داند و بر این نکته تأکید می‌کند که بدنمندی هدف، معیار ذهن‌گرایی است زیرا عصاره درونی هر چیزی ذهنی است؛ به عبارت دیگر، در نگاه رویس، ایده‌ها ذاتاً هدف هستند و زمانی به واقعیت پیوند می‌خورند که آن‌ها را عملیاتی کرد و تحقق بخشید. البته رویس مدعی است که هدف‌ها بدون جهان خارج که در آن متبلور می‌شوند، ناقص‌اند و جهان خارج نیز بدون تحقق ایده‌ها (هدف‌ها) بی‌معنی است. در نگاه رویس، شرکت فعالانه متربی در تحقق ایده‌ها، به‌مثابه رشد آموزشی است (فریدمن، ۲۰۰۱).

### ۳. نتایج تحقیق

#### ۳-۱. ایدئالیسم در نظام آموزشی غرب

کاربست عقاید ایدئالیستی در نظام آموزش و پرورش غربی مؤلفه‌های مختلف آموزشی مانند اهداف آموزشی، برنامه درسی، مواد آموزشی، روش تدریس و کنش‌گران آموزشی را مورد تأثیر قرار داده است. در این بخش تأثیر این رویکرد فلسفی را در ابعاد مختلف آموزش غربی به صورت خلاصه بررسی می‌کنیم:

#### ۳-۱-۱. هدف آموزشی

<sup>1</sup> Absolute Idea

<sup>2</sup> Human Cumulative Consciousness

<sup>3</sup> Embodiment of Purpose

ایدئالیست‌ها در اهداف آموزشی خود بر این عقیده‌اند که آموزش نباید صرفاً بر توسعه ذهن متمرکز باشد بلکه تمام پدیده‌های دارای ارزش پایدار و به‌طورکلی، تلاش برای دریافت ایده معتبر، باید در کانون توجه آموزشی قرار گیرد (باتلر، ۱۹۹۶). از همین رو، از دیگر اهداف مهم آموزشی در ایدئالیسم، توسعه شخصیت است زیرا در این رویکرد فکری، انسان برای رسیدن به حقیقت معتبر، نیاز به یک شخصیت نظم یافته و اراده‌مند دارد (اوزومون، ۲۰۱۲، ص ۱۶). با در نظر گرفتن همین اصول است که اندیشمندانی مانند کانت، هریس، هورن و دیگران، جامعه ایدئال را نیازمند افراد باسواد و درعین‌حال نظم یافته می‌دانند. گزاره ارجحیت ذهن بر ماده در آموزش ایدئالیستی نقش پررنگی دارد. بر اساس برن (۱۹۹۹)، ایدئالیست‌ها معتقدند که ماده یا ناموجود است و در یا در صورت وجود، فاقد نقش سازنده است. به همین دلیل، آن‌ها در آموزش خود، در کنار علم و هنر، موضوعات غیر فیزیکی جهان‌شمول و ذهنی‌تری مانند ریاضی و فلسفه را در اولویت‌های آموزشی خود قرار می‌دهند. اوزومون و کریور (۲۰۰۸) رسیدن به حقیقت را هدف غایی آموزش ایدئالیستی عنوان کرده‌اند به نحوی که برخی متفکران دینی این مکتب مانند اگوستین، تلاش برای کشف حقیقت را تلاش برای کشف خدا می‌دانند و معتقد است از آنجایی که خداوند ایده ناب<sup>۱</sup> و معتبر است، از طریق تفکر بر ایده‌ها می‌توان به وجود او پی برد. در دیدگاه آموزشی خود، کانت و هگل، کشف حقیقت را دارای مراتب و مراحل توسعه می‌دانند به‌طوری که در این سیر تعالی، ایده‌های سهل بنیان نیل به سمت ایده‌های پیچیده‌تر است؛ بنابراین، در این نوع نگاه، هدف آموزشی نه خود حقیقت، بلکه تلاش برای توسعه ایده و کشف حقیقت است زیرا ایده شرط لازم و ابزار کشف حقیقت عنوان شده است. بر اساس کونتی (۲۰۰۷)، ایدئالیسم انسان‌ها را موجوداتی متفکر می‌داند که از طریق ذهن و استدلال به دنبال کشف حقیقت هستند و در این مسیر از ایده محض (پایین‌ترین سطح تفکر) به ایده متعالی و خرد (سطح عالی تفکر) توسعه می‌یابند که لازمه آن رشد فهم انتقادی از طریق آموزش است. یکی دیگر از ویژگی‌های ایدئالیسم در آموزش، توجه به دغدغه‌ها و ویژگی‌های فردی متربی در فرایند یادگیری است. باتلر (۱۹۹۶)، فرد یا «خود» را مرکز متافیزیک ایدئال گرا می‌داند و تحقق «خود» را هدف اصلی آموزش عنوان می‌کند. همان‌طور که در بالا

<sup>1</sup> Pure Idea

<sup>2</sup> Self

اشاره شد، در طرح‌واره متافیزیکی دکارت و روش تحقیق او، «خود» نیز دارای نقش محوری است. در این نوع نگاه، جامعه ایدئال مجموعه‌ای از «خودهای» متفکر است و بر همین اساس است که اندیشمندانی مانند هگل، ضمن تأکید بر فرایند فردی تفکر، ارتباط با اجتماع و اتصال به جهان اذهان را شرط کلیدی برای توفیق آموزش ایدئالیستی می‌دانند؛ و در آخر، توسعه شخصیت با تأکید بر توسعه بعد اخلاقی انسان، از دیگر محورهای اهداف آموزش ایدئالیستی است که معطوف به مؤلفه‌هایی مانند وجدان‌گرایی، وظیفه‌پذیری، اراده‌مندی و وفاداری به ارزش‌های جامعه و نظام است.

### ۳-۱-۲. برنامه درسی

ایدئالیست‌ها برنامه درسی‌ای را که معطوف به مطالعه واقعیت‌های مسلم<sup>۱</sup> و کنش بر اساس قواعد<sup>۲</sup> باشد را سطحی عنوان می‌کنند و بر آموزشی تأکید دارند که معطوف بر دانش، خرد و اقناع درونی باشد. از دیگر نکات بارز در برنامه درسی ایدئال‌گرا، مخالفت با آموزش تک‌بعدی و مهارت محور است که منجر به کسب یک مهارت یا تخصص خاص می‌شود زیرا آن را نگاه موزاییکی به آموزش و معایر با رویکرد کل‌گرایانه<sup>۳</sup> خود به آموزش می‌دانند (وایت، ۱۹۰۳). بر همین اساس، ایدئالیست‌ها، اتخاذ رویکرد کل‌نگر به برنامه درسی را که منجر به خلق نگرش لیبرال و عالمانه به یادگیری می‌شود را در صدر اولویت‌های آموزشی خود قرار می‌دهند و موضوعاتی مانند علوم طبیعی را تنها در صورت کمک به اکمال تصویر پدیده تحت مطالعه، دارای ارزش می‌دانند.

### ۳-۱-۳. روش تدریس

افلاطون بهترین روش تدریس را دیالکتیک و بنیان یادگیری معنادار را در تفکر انتقادی از طریق دیالکتیک عنوان می‌کند زیرا در فرایند دیالکتیک، ایده‌ها در جدال باهمدیگر قرار می‌گیرند و تنها ایده‌های بنیادی و قائم‌به‌ذات، مجال حیات می‌یابند (اوزومون، ۲۰۱۲). علاوه بر دیالکتیک، بر امکان یادگیری از طریق درک مستقیم و شهود نیز تأکید شده است که حتی در خارج از مکاتب ایدئالیستی مذهبی مانند مکتب آگوستین، طرفدارانی دارد. برخی از رویکردهای آموزشی مبتنی بر ایدئالیسم، معتقد به یک نظام ادراکی-مفهومی در آموزش هستند

<sup>1</sup> Fact

<sup>2</sup> Rules

<sup>3</sup> Holistic

که ترکیبی از الهام و دیالکتیک است. بر اساس اوزومون و کریور (۲۰۰۸) در روش تدریس دیالکتیکی، تمرکز اصلی معلم بر فهم ایده‌ها توسط متربی است و اعتقاد کمی به دسته‌بندی و حفظ مطالب وجود دارد. روش هم‌اندیشی، به همراه ایجاد فرصت دیالوگ بین مربی و متربی، از دیگر روش‌های تدریس در ایدئالیسم است. بر اساس باتلر (۱۹۹۶)، روش سخنرانی در ایدئالیسم نیز مورد استفاده قرار می‌گیرد اما از آن به عنوان روشی برای آموزش استفاده نمی‌شود بلکه از سخنرانی به عنوان انگیزاننده، استفاده می‌شود. بنسون (۲۰۰۰)، نیز یکی از اصول آموزشی در روش تدریس ایدئالیستی را تأکید بر فعالیتهای آموزشی فرد-محور عنوان می‌کند زیرا این اعتقاد وجود دارد که آموزش واقعی در درون اتفاق می‌افتد و معلم دسترسی مستقیم به ذهن فراگیر ندارد. بر همین اساس معلم به مداخله در امر یادگیری فراگیر بسنده می‌کند و پاسخ فراگیر به این مداخلات باعث تحقق یادگیری می‌شود.

### ۳-۱-۴. مربی - متربی

در نگاه ایدئالیستی مربی و متربی هر دو از شأن بالایی برخوردارند. در ایدئالیسم، مربی منتقل‌کننده صرف دانش به متربی نیست بلکه با فهم عمیقی که از مراحل مختلف یادگیری دارد، نسبت به تحقق اهداف یادگیری که همان خود بسندگی متربی در کشف دانش است، اهتمام دارد و در نقش انگیزاننده و آموزش‌دهنده تفکر عمل می‌کند (اوزومون، ۲۰۱۲). الگوپذیری و استفاده از سرمشق‌های آموزشی، یکی از کنش‌های اصلی مربی در نگاه ایدئالیستی است. البته در روش‌های تدریس، معلم خود خالق روش است و از سایر روش‌های تدریس (در رویکردهای نظری دیگر) تقلید نمی‌کند (سینگ، ۲۰۰۷). در روش تدریس دیالکتیکی، معلم عنصر فعال است و در طرح و نقد و تعاملات درون کلاسی نقش محوری دارد. نگاه به متربی نیز در نگاه ایدئالیستی متمایز است. باتلر (۱۹۹۶)، متربی را موجودی می‌داند که دارای پتانسیل‌های فراوان برای رشد شناختی و اخلاقی است. در این نوع نگاه متربی منفعل نیست و در سمت دیگر تعامل دیالکتیکی با مربی قرار دارد. البته در این نوع نگاه به علایق و نیازهای عاطفی متربی توجه چندانی نمی‌شود و قربانی شدن علایق در جهت نیل به ایده‌ها، از ویژگی‌های این مکتب فکری است (اوزومون و کریور، ۲۰۰۸). برای مثال، مباحث انتزاعی مانند ریاضیات در سطوح ابتدایی بسیار سخت و ملال‌آور است اما از آنجایی که ریاضیات و منطق استقرائی را نشأت گرفته از یک اصل پیشینی جهان‌شمول می‌دانند که یادگیری انتزاعیات را

تسهیل می‌کند، از آن در مواد درسی استفاده گسترده می‌شود که با علایق فراگیر همگونی ندارد. مواد درسی نیز اغلب توسط مبنای نظری و در سطح کلاس توسط معلم تعیین می‌شود و فراگیر نقش چندانی در انتخاب مواد درسی ندارد. در بعد اخلاقیات نیز معلم الگوی اخلاقی، فکری و سبک زندگی است و در این بعد، مربی، مقلد است.

به‌طور خلاصه می‌توان ایدئالیسم غربی را به عنوان یک نظام آموزشی، در محورهای زیر دارای مزیت دانست. در بخش‌های نظری و عملی انتقادهای فراوانی در مورد این تفکر در آموزش وجود دارد که خارج از حیطه نوشتار حاضر است. الف: ایدئالیسم سطح بالایی از کنش‌های شناخت‌شناسی<sup>۱</sup> را ترویج می‌دهد. ب: این مکتب برای حفظ میراث فرهنگی انسان از جمله ادبیات و هنر بسیار دغدغه‌مند است و آن را از منابع اصلی خود در آموزش عنوان می‌کند. ج: در این رویکرد به بعد اخلاقی آموزش و توسعه شخصیتی مربی، توجه زیادی شده است که در بسیاری از روش‌های دیگر آموزش مغفول مانده است. د: نگاه محترمانه و قائل بودن به جایگاه مرکزی مربی در فرایند آموزش، از دیگر مزایای ایدئالیسم نسبت به سایر رویکردهای آموزشی است. ه: درک نفس<sup>۲</sup> و تلاش برای نیل به استعدادها و امکانات آن و خوداتکایی و خود بسندگی<sup>۳</sup> مزیت دیگر ایدئالیسم است؛ و: اتخاذ رویکرد کل‌گرا و نظام‌یافته و جامع نسبت به آموزش از مبانی اصلی این رویکرد آموزشی است.

### ۲-۳. ایدئالیسم در نظام آموزشی اسلام

در طول تاریخ، ایدئالیسم به دلیل تأکید خود بر جنبه‌های روحانی یادگیری، متناسب و مرتبط با دین عنوان شده است. به دلایل گوناگون، این تأثیرگذاری در بخش‌های مختلف آموزش اسلامی، مانند اهداف آموزشی، برنامه درسی، روش درسی، مواد درسی و نقش مربی و مربی نمایان بوده است. اگرچه غالب فلاسفه مسلمان مخالف ایدئالیسم ذهنی و عمدتاً دارای گرایش‌های رئالیستی هستند (حسامی فر، ۱۳۸۴)؛ اما اندیشه‌های رئالیستی در نگاه آموزشی برخی از آن‌ها مانند غزالی، غالب بوده است. در زیر به صورت خلاصه به بررسی این آراء می‌پردازیم.

### ۳-۲-۱. اهداف آموزشی

<sup>۱</sup> Cognitivism

<sup>۲</sup> Self-Understanding

<sup>۳</sup> Self-reliance (self-sufficiency)

بر اساس جلال‌الدین (۲۰۰۲)، در فلسفه آموزشی اسلام مبتنی بر گرایش‌های ایدئالیستی، هدف اصلی آموزش توسعه‌متربی در ابعاد و نظام‌های روانی-حرکتی و رساندن آن به مدخل علم (خود بسندگی) است. همچنین، تقویت ارزش‌های اسلامی در آموزش و رساندن متربی به سطح حکمت و شرافت به نحوی که در رفتار و نگرش متربی نسبت به خود، خدا و هم‌نوع متجلی باشد، از دیگر اهداف آموزش عنوان شده است (همان، ص ۱۲). در این مسیر، غزالی، هدف اصلی هر نوع فعالیت آموزشی را نزدیک‌تر کردن متربی به ذات الهی عنوان می‌کند، تجهیز به دانش را تسهیل‌کننده تقرب به خدا عنوان می‌کند و ابزار اصلی رسیدن به دانش را تفقه در دین عنوان می‌کند که هم باعث توسعه شخصیتی انسان می‌شود و هم علم‌آموزی بر پایه ایمان و عقیده را در پی دارد (السهیمی، ۲۰۱۹). یکی از تفاوت‌های نگاه آموزش اسلامی غزالی با نگاه فلاسفه غربی در این است که غربی در نگرش ایدئالیستی خود، نگاه انسان-محور به متربی دارند درحالی‌که غزالی، متربی را خدا-محورانه می‌نگرد و هدف آموزشی خود را نه تنها آموزش ذهن بلکه هدایت، راهنمایی، پرورش و پالایش قلب و ذهن عنوان می‌کند. بر همین اساس است که غزالی کسب علوم طبیعی را به مثابه کسب فضیلت در دنیا عنوان می‌کند؛ زیرا سنگ بنای کسب فضیلت در آخرت را تحقق می‌بخشد (دائودی، ۱۹۸۹). به‌طورکلی، آموزش ایدئالیستی در اسلام دارای سه بعد فردی (غناي فردی، توسعه شخصیت، کسب زندگی شاد و معنادار و توانایی مقاومت در سختی‌های زندگی)، اجتماعی (توسعه روح اخوت و برادری و تحقق اهداف اجتماعی در زیست الهی) و خدایی (اکتساب فضیلت و تقرب به خدا و کسب علم برای اهداف غیرمادی) است. بر اساس السهیمی (همان، ص ۵)، غزالی آموزش را به دو هدف کوتاه مدت و بلندمدت توصیف کرده است به‌طوری‌که در هدف کوتاه مدت، توسعه دانش منجر به یادگیری مهارت انسانی مطابق با استعدادها و توانایی‌های متربی است و در درازمدت، هدف غایی آموزش تقرب به خدا عنوان شده است. به صورت خلاصه می‌توان گفت که در اندیشه اسلامی ایدئالیستی، توازن معقولی بین دین و دنیا برقرار شده است.

### ۳-۲-۲. برنامه درسی

بر اساس اهداف آموزشی تعبیه‌شده در ایدئالیسم اسلامی، برنامه آموزشی و محتوای آن غنی، سازمان‌یافته و علیرغم اتخاذ نگاه کل‌گرا و غیر تقلیلی، مبتنی بر اهداف خاص و تمایز یافته است. نیاز محوری و تطابق با توانایی‌های متربی، اولویت دادن به روش‌های علمی بنیادی

از دیگر ویژگی‌های برنامه درسی در ایدئالیسم اسلامی است. السهمی (همان، ص ٦) معتقد است در نگاه غزالی در کنار برنامه درسی معطوف به پرورش خرد و توسعه روح و شخصیت، تدریس هنرهای فنی مختلف (پلی تکنیک) مطابق با نیازهای فرد و جامعه نیز اولویت دارد و بر همین اساس او دانش را به دو دسته (١) دانش الزامی مانند علوم دینی که بر اساس کتاب خدا پیش‌بینی شده است و (٢) دانش کفایتی که برای گذران و تسهیل امور زندگی مورد نیاز است، مانند علوم پزشکی، تقسیم می‌کند و هر دو آن‌ها را مورد نیاز انسان عنوان می‌کند. بر اساس ناتا (٢٠١٥) مبنای دانش در ایدئالیسم اسلامی تقویت خردورزی است، بنابراین دروسی مانند فلسفه، منطق زبان و ریاضیات از اولویت‌های آموزش به شمار می‌روند زیرا ابزار لازم برای فهم انتزاعات منطقی هستند. تاریخ و ادبیات نیز، به دلیل توجه بعد اخلاقی و توسعه فردی-اجتماعی انسان، در این دیدگاه از ارزش بالایی برخوردارند.

### ٣-٢-٣. روش تدریس

در نگاه ایدئالیستی اسلام به آموزش، همانند غرب این اعتقاد وجود دارد که دسترسی مستقیم مربی به ذهن متربی امکان‌پذیر نیست و از طریق دیالکتیک می‌توان ایده‌های ورودی به ذهن متربی را مورد تحلیل و بررسی قرار داد به نحوی که واقعیت ناشی از یادگیری، در رفتار و عینیت متربی متبلور شد. در روش تدریس، قرابت زیادی بین نوع نگاه غربی و اسلامی وجود دارد اما از تفاوت‌های نگاه غزالی نسبت به فلاسفه غرب می‌توان به دو موضوع اشاره کرد: (١) غزالی روش تدریس علوم دینی را متمایز از سایر علوم می‌داند و بر این عقیده است که روش تدریس اصلی در این حیطة باید بر اساس درک مستقیم، شهود و الهام درونی باشد (٢) در مورد سایر علوم نیز دیالکتیک شیوه اصلی آموزش اسلامی است با این تفاوت که قبل از دیالوگ، غزالی قائل به انجام یک مرحله تشخیصی در تدریس است که هم توانایی‌ها و استعدادهای متربی را آشکار می‌سازد و هم نیازهای یادگیری او را می‌سنجد. این فاز تشخیصی در نگاه غربی مفقود است.

### ٣-٢-٤. مربی و متربی

در نگاه آموزش ایدئالیستی اسلامی، مربی دارای فطرت‌های بالقوه بنیادینی است که نیاز به تحقق دارند و اساساً به عنوان «ماده خام» در فرایند درونی سازی و دگرگونی نگریسته

<sup>1</sup> Raw Material

می‌شوند که با توفیق در این فرایند، به معنای خود می‌رسند (السهیمی، ۲۰۱۹). در این نوع نگاه مرتب‌ی یک فرد دارای ویژگی‌های روحی و شخصی منحصر به فرد است و این تفاوت‌های فردی در رشد و توسعه ذهنی و شخصیتی او نقش دارند. در نگاه بافتی نیز، علیرغم تشابه در اعتقاد به معنا یافتن وجود انسان در ترکیب با اجتماع بین فلسفه اسلام و غرب، در ایدئالیسم اسلامی برای محیط به عنوان بافت فیزیکی بقاء انسان، اهمیت بیشتری لحاظ شده است و بر همین اساس است که بر تأمین نیازهای مادی و فیزیکی (تغذیه، سلامت)، اجتماعی (حضور در بافت‌های اجتماعی مانند مدرسه)، فکری (توجه به تفاوت‌های هوشی و استعدادی و تعیین کانال صحیح آموزش برای مرتب‌ی) نیازهای معنوی (لزوم اجتناب از اقدامات و اعمال شیطانی و تقرب به خدا، تزکیه روح) و نیازهای روانی (کسب تفکر انتقادی، کسب روحیه صبر و مداومت و پذیرش نظر مخالف) انسان برای رسیدن به بلوغ روحی، فکری، معنوی و عاطفی تأکید شده است در حالی که در غرب توجه کمتری به علایق، نیازها و عاطفه فراگیر اختصاص یافته است (ناتا، ۲۰۱۵).

وظیفه مرتب‌ی نیز توجه به ویژگی‌های انسان شناختی مرتب‌ی و توسعه آن در بعد عاطفی (توجه به علایق)، بعد شناختی (توسعه ذهنی و اکمال خرد) و توجه به توسعه بعد روانی- حرکتی (اهداف و نیات و تطابق آن با رفتار) است (السهیمی، همان، ص ۶). همانند نگاه غربی، در نگاه ایدئالیستی اسلام نیز، مرتب‌ی مسئول پرورش دانش ذاتی مرتب‌ی است و به عنوان مشوق، آموزش‌دهنده نظم و سرمشق رفتاری برای مرتب‌ی هستند. در این نگاه معلم نه تنها آموزش‌دهنده تفکر به مرتب‌ی است بلکه موضوع تفکر را نیز تعیین می‌کند و به تفکر فراگیر جهت می‌دهد. در این راه نیاز است که معلم خود از نظر روحی و فکری و معنوی از مرتب‌ی خود فراتر باشد.

### ۳-۳. بررسی مقایسه‌ای میزان انطباق برنامه‌های درسی عربی و انگلیسی

برای پاسخ به بخش دوم سوال تحقیق که معطوف به میزان انطباق برنامه‌های درسی آموزش زبان‌های عربی و انگلیسی با دو مکتب یاد شده است، سند تحول آموزش پرورش در بعد یاد شده و همچنین کتاب‌های آموزشی "ویژن" و "پراسپکت" در بخش آموزش زبان انگلیسی و کتابهای آموزشی عربی دوره‌های متوسطه اول و دوم مورد تحلیل محتوا گرفت و میزان انطباق آنها با دو مکتب نظری ایدئالیسم غربی و اسلامی مورد بررسی قرار گرفت که نتایج آن در جدول زیر ارائه شده است.

جدول ١. میزان انطباق برنامه درسی آموزش زبان عربی و انگلیسی با ایدئالیسم

| توضیح   | ایدئالیسم غربی | ایدئالیسم اسلامی | حیطه بررسی              |
|---|----------------|------------------|-------------------------|
| <ul style="list-style-type: none"> <li>• اتخاذ نگاه ماتریالیستی به نیازهای فراگیران</li> <li>• بی توجهی به نیازهای عاطفی و زیستی فراگیران</li> <li>• عدم توجه به نیازهای بافتی</li> <li>• تجویزی بودن طراحی آموزش برای همه</li> <li>• عدم وجود گام تشخیصی و ظرفیت سنجی</li> </ul> | ☑              | ☒                | نیازسنجی و طراحی آموزشی |
| <ul style="list-style-type: none"> <li>• پافشاری بر مرجع بودن کتاب و معلم</li> <li>• عدم توجه کافی به یادگیری اکتشافی و تجربی مبتنی بر ظرفیتهای ذهنی فراگیر</li> <li>• اتخاذ نگاه مثبت‌گرا به برساخت دانش</li> </ul>  | ☑              | ☒                | هدف آموزشی              |
| <ul style="list-style-type: none"> <li>• نگاه به فراگیر به عنوان دریافت کننده دانش نه سازنده دانش</li> <li>• عدم توجه به تعالی فراگیر</li> <li>• قائل نبودن به نقش فراگیر در انتخاب محتوا و مواد درسی</li> <li>• تاکید بر توسعه شناختی و</li> </ul>                               | ☑              | ☒                | نگاه به فراگیر          |

ذهنی بدون توجه به  
توسعه روانی و عاطفی

|              |                                     |                                     |  |
|--------------|-------------------------------------|-------------------------------------|--|
| نگاه به معلم | <input checked="" type="checkbox"/> | <input checked="" type="checkbox"/> | • نگاه ابزاری به معلم بجای نگاه تربیتی |
|              |                                     |                                     | • توجه به معلم به عنوان دانای کل       |
|              |                                     |                                     | • عدم توجه کافی به تعامل مربی-متربی    |

|                            |                                     |                                     |   |
|----------------------------|-------------------------------------|-------------------------------------|---|
| نگاه به یادگیری و ارزشیابی | <input checked="" type="checkbox"/> | <input checked="" type="checkbox"/> | • اتخاذ نگاه خطی به یادگیری   |
|                            |                                     |                                     | • نگاه محصول-محور به یادگیری  |
|                            |                                     |                                     | • عدم توجه به روایی تعقیبی آموزش و ارزشیابی و تاثیر آن بر زندگی فرد |

همان‌طور که در جدول بالا نشان داده شده است، علیرغم ظرفیت‌های بیشتر نسخه ایدئالیستی اسلامی از آموزش، هم در آموزش زبان عربی و هم آموزش زبان انگلیسی از نسخه‌های گرت‌برداری شده غربی در مراحل مختلف برنامه درسی آموزش زبان دوم در کشور استفاده می‌شود. واکاوی دلایل این مهم، خود نیازمند یک تحقیق مستقل است و تبیین دلایل آن خارج از حوصله نگاشته جاری است.

#### ۴. نتیجه‌گیری

نتایج حاصل از فرا-تحلیل کیفی مطالعات انجام شده در مورد ایدئالیسم آموزشی، علاوه بر ارائه تصویری جامع‌تر از پدیده مورد مطالعه نسبت به دیگر رویکردهای کیفی مانند تحلیل محتوا که معطوف به یک گفتمان خاص است، نشان داد که ایدئالیسم حداقل در چهار محور بر رویکردهای آموزشی در غرب و اسلام تأثیر گذاشته است که در بالا مورد بحث قرار گرفت.

نتایج حاصل از تحقیق نشان داد که دو رویکرد آموزشی در نظریه و عمل شباهت‌های عمیقی باهم دارند اما از تفاوت‌ها و تمایزاتی برخوردارند که در زیر به مهم‌ترین آن‌ها اشاره شده است:

۱. از حیث نظری مکتب ایدئالیسم غربی نسبت به ارجحیت عالم ایده بر عالم ماده نگاه مطلق دارد و در برخی مواضع نظری، عالم ماده را به‌طور کلی نفی می‌کند. نتیجه این نوع نگاه در فلسفه آموزشی آن‌ها نیز به چشم می‌خورد و علم‌آموزی منطبق با نگاه مادی و نیازهای مادی را فاقد ارزش می‌داند. این در حالی است که در فلسفه ایدئالیستی اسلام، ضمن توجه ویژه به روح و ذهن و فطرت انسانی، نسبت به دنیای مادی نگاه رئالیستی تری اتخاذ شده است. در اندیشه آموزشی غزالی، تأمین نیازهای مادی بشر به عنوان سنگ بنایی برای تأمین نیازهای معنوی و اخروی در نیازسنجی آموزشی او به چشم می‌خورد. دیگر فلاسفه مسلمان معاصر نیز به دلیل عدم انطباق ایدئالیسم با خارج (مطهری، ۱۳۶۷)، انکار هستی موجودات خارج (مصباح، ۱۳۶۴) و نفی مطلق واقعیات (طباطبایی، ۱۳۵۹) در گرایش‌های نظری خود از ایدئالیسم فاصله گرفته و نگاه واقع‌گرایانه‌تری نسبت به این مبنای فلسفی دارند.

۲. در هدف آموزشی نیز دو مکتب علیرغم اشتراکات در رساندن متربی به خودبسندگی، حکمت و خردورزی، دارای برخی تفاوت‌های اساسی هستند. در ایدئالیسم غربی و حتی در مکاتب مذهبی‌تر مانند آگوستین به رغم تأکید بر تقرب به خدا و خداپرستی، نگاه به متربی بر اساس مبانی آنتروپولوژیک است درحالی‌که نگاه ایدئالیستی اسلام تئولوژیک است به نحوی که در فلسفه آموزشی غرب، متربی، بیشتر ابژه و هدف آموزش است اما در نگاه اسلامی درعین‌حال ابژه بودن، سوژه و دارای تشخیص ذاتی و منحصربه‌فرد است. به همین دلیل است که در ایدئالیسم غربی، هدف و نظام آموزشی بر متربی ارجحیت دارد اما در نگاه اسلامی بر توازن بین هر دو تأکید شده است.

۳. در برنامه آموزشی و مواد درسی نیز ضمن اشتراکات، افتراقات اساسی وجود دارد. ایدئالیسم اسلامی، ضمن اتخاذ نگاه کل‌نگر، نافی تمایزات و نیازهای آموزشی تخصص محور و مهارت محور نیست و در برنامه آموزشی خود قائل به تأمین نیازهای معنوی و ذهنی در کنار نیازهای مادی است. تعیین توالی برای حرکت از مفاهیم ساده‌تر و عینی‌تر به سمت مفاهیم سخت‌تر و انتزاعی‌تر در نگاه اسلامی بیشتر رایج است. همچنین، برخلاف غرب که توجه به عاطفه، نیازها و علایق فرد در تعیین مواد آموزشی و برنامه درسی مغفول مانده است، در ایدئالیسم، مورد

توجه اساسی قرار گرفته است. در همین راستا، در روش تدریس نیز ضمن تأکید هر دو مکتب بر دیالکتیک و دیالوگ به عنوان رویکردها و روش‌های اصلی تدریس، روش دیالکتیک اسلامی در نگاه غزالی، یک گام نیازسنجی با تأکید بر کشف مشکلات آموزشی و تأمین نیازهای عاطفی و آموزشی فراگیر و متربی به چشم می‌خورد.

به‌طور خلاصه می‌توان دریافت که ایدئالیسم اسلامی تحت تأثیر نگاه واقع‌گرایانه خود به دین و زندگی، ضمن ارجحیت به روح و ذهن انسان، دارای تمایلات رئالیستی است که در جنبه‌های مختلف نظری و عملی آموزش آن نمود پیدا کرده است. نتایج حاصل از این تحقیق برای محققان رشته فلسفه و آموزش دارای کاربرد است اما برای آموزش زبان دوم و زبان خارجی از جمله عربی و انگلیسی در سطوح مختلف آموزشی نیز کاربردهای فراوانی دارد. برخلاف غرب که از ترجمه و کارکرد مکاتب فکری در آموزش بهره برده است، در کشور ما علیرغم ظرفیت‌های معرفت‌شناختی، هستی‌شناختی و حتی روش‌شناختی مکاتب فکری اسلامی، از کاربست آن‌ها استفاده مناسب نشده است درحالی‌که در بسیاری از موارد بر مبانی غربی تفوق دارند. مبانی ایدئالیستی اسلام در آموزش می‌تواند برخی از مبانی نظری و عملی آموزش زبان دوم را تحت تأثیر قرار دهد. برای نمونه، پردازش مبانی ایدئالیستی اسلام می‌تواند تقابل مبهم چندین ساله بین نوظهورگرایان<sup>۱</sup> و فطری‌گرایان<sup>۲</sup> در پسینی یا پیشینی بودن تقریر زبان در نهاد بشر را روشن‌تر سازد و به عنوان یک نظریه سوم یا نظریه واسط باعث بسط نظری شود. برخی دیگر از گزاره‌های ایدئالیستی می‌تواند با تعمیق انسان‌شناسی فراگیر، نقش او در فرایند دریافت یا خلق و کشف دانش را مشخص سازد و با تأکید بر برخی مبانی مانند دریافت دانش، فراروی<sup>۳</sup> و تعالی دانش، باعث گذار از روش‌های سنتی تدریس در آموزش به‌طور عام و آموزش زبان به‌طور خاص شود و دانش حاصل از این شناخت را در اختیار تهیه‌کنندگان برنامه درسی و مدرسان زبان و ارزیاب‌های زبان و حتی سیاست‌گذاران قرار دهد. پرداختن به نقش مستقیم این مبانی غنی ایدئالیستی در آموزش زبان نیاز به تحقیقی بسط و

<sup>1</sup> Emergentist

<sup>2</sup> Nativist

<sup>3</sup> Transcendence

انحصاری دارد که با توجه به هدف تحقیق حاضر، خارج از حوصله این بحث است و می‌تواند به عنوان پیشنهاد تحقیق مورد استفاده محققان حوزه علوم انسانی و آموزش زبان قرار گیرد.

## منابع

### کتاب

- طباطبائی، محمد حسین، (۱۳۵۹)، *اصول فلسفه و روش رئالیسم*، تهران، انتشارات حکمت.  
 مصباح یزدی، محمدتقی، (۱۳۶۴)، *آموزش فلسفه*، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی.  
 مطهری، مرتضی، (۱۳۶۷)، *شرح مبسوط منظومه*، تهران، انتشارات حکمت.

### مجلات

- حسامی فر، عبدالرزاق، (۱۳۸۴)، «فلسفه اسلامی و ایدئالیسم»، *نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تبریز*، ۴۸، صص ۷۶-۱۱۶.  
 کوهی حاجی‌آبادی، هانیه؛ شکر، عبدالعلی، (۱۳۹۸)، «تحلیل و نقادی مواجهه علامه طباطبایی (ره) با معنای ایده‌آلیسم»، *مجله اندیشه دینی، دانشگاه شیراز*، شماره ۷۲: ۱۲۱-۱۴۲.  
 هاشمی، سید احمد؛ صفری، عباس؛ شیخ ابولی، عبدالمحمد؛ عظیمی، محمد رضا، (۱۳۹۹)، *ایدئالیسم و تربیت*، *مجله مطالعات راهبردی علوم انسانی و اسلامی، یزد*، شماره ۲۵: ۸۳-۹۶.

## References

- Benson, H. C. (2000). *Socratic Wisdom*. New York: Oxford University Press.  
 Brennen, A. (1999). *Philosophy of Education*. Unpublished Course Book. Northern Caribbean University.  
 Butler, J. D. (1966). *Idealism in Education*. New York: Harper & Row.  
 Daudy, A. (1989). *Islamic Philosophy Lecture*. Jakarta: PT. Bulan Bintang.  
 Finfgeld, D. L. (2003). Meta-synthesis: The state of the art so far. *Qualitative Health Research, 13*, 893-904.  
 Jalaluddin, D (2002). *Islam Education Theology*. Rajawali Press, Jakarta.  
 Kumaravadivelu, B. (2005). *Understanding language teaching: From method to post method*. Mahvah, NJ: Lawrence Earlbaum.  
 Mesbah-Yazdi, M.T. (1985). *Teaching Philosophy*. Islamic Development Organization, Tehran.  
 Motahari, M. (1988). *An extended commentary on Manzomeh*. Tehran, Hekmat Publications.  
 Nata, A. (2015). *Philosophy of Islamic Education*. Jakarta: Primary Media Style.  
 Ozmon, H & Craver, S. (2008). *Philosophical Foundations of Education*. Pearson.  
 Ozomon, H (2012). *Philosophical Foundations of Education (9<sup>th</sup> edition)*. Pearson.

- Tabatabaei, M, H. (1980). *Philosophical principles and methodology of idealism*. Tehran, Hekmat Publications.
- White, E. G. (1903). *Education*. Boise: Pacific Press Publishing Association.
- Wilson, E. (2007). *The Death of Socrates*. Harvard University Press.
- Widdowson, H.G. (1990). *Aspects of Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press

### **Journals**

- Al-Suhaimi, A (2019). Concept of Idealism philosophy in Islamic education According to Imam Al-Ghozali. *Utopíay Praxis Latinoamericana*, 24, (5), 359-369.
- Conti, G. J. (2007). Identifying your educational philosophy: Development of the Philosophies Held by Instructors of Lifelong-learners (PHIL). *Journal of Adult Education*, 36(1), 19-35.
- Hashemi, S.A; Safari, A; Sheikh-Abuli, A & Azimi, M.R. (2020). Idealism and nurturing. *Journal of Strategic studies in Islam and Humanity*, 25 (3), 83-96.
- Hesamifar, A. (2005). Islamic philosophy and Idealism. *Tabriz University Journal of Faculty of Humanities and Literature*, 3(48), 76-116
- Koochi, H., & Shokr, A. (2019). A Critical Analysis of Allame Tabatabai Encounter with the Meaning of Idealism. *Journal of Religious Thought: A Quarterly Journal of Shiraz University*, 19(72), 121-142.
- Timulak, L. (2007). Identifying core categories of client identified impact of helpful events in psychotherapy: A qualitative meta-analysis. *Psychotherapy Research*, 17, 305-314.

## دراسة تطبيق المثالية في تعليم اللغة الثانية: تعليم اللغة العربية والإنجليزية في المدارس الثانوية أمودجاً

نورالدين بروين<sup>١</sup>، سجاد فرخي پور<sup>٢</sup>

١. أستاذ مساعد للغة العربية وآدابها في جامعة المحلّاتي للعلوم الإسلامية، قم، إيران.

٢. أستاذ مساعد للغة الإنجليزية في جامعة المحلّاتي للعلوم الإسلامية، قم، إيران.

تاريخ قبول البحث: ١٤٠٣/٠٥/٠٤

تاريخ استلام البحث: ١٤٠٢/٠٧/٢٥

### المستخلص

إنّ المثالية باعتبارها أقدم نظام فلسفي للإنسان، تقوم على معرفة الإنسان ككائن عاقل ومفهوم التعلم كظاهرة من ظواهر الفكر العقلاني، كان لها تأثير كبير على المدارس التربوية في العالم. وفي الوقت نفسه، كانت المدارس الدينية أكثر تأثراً بهذا المنهج الفلسفي بسبب إيمانها بالنفوس والعقل والحدس، الجدلية، والتفسير المسبق للمعرفة في جسم الإنسان. يعد هذا المقال محاولة للمقارنة بين مدارس التربية المثالية في الإسلام والغرب في مختلف جوانب التعليم باستخدام أسلوب التحليل التلوي النوعي والتحديد أي التفسير المثالي يستخدم في تدريس اللغتين العربية والإنجليزية. وأظهرت نتائج البحث أن المدارس المثالية الغربية والإسلامية تأثرت بالمدرسة المثالية في المجالات الأربعة وهي الأهداف التربوية والمناهج والمواد وطرق التدريس ودور المعلم المرئي، أما تدريس اللغتين العربية والإنجليزية فتأثرت اللغات في إيران بالنسخة الغربية التي تنتمي إلى هذه المدرسة، أما النسخة الإسلامية فلها ميول أكثر واقعية من الناحية النظرية، ومن حيث الهدف التعليمي، فهي تعتبر المعلم مادة وموضوع التعليم ويحدد توفير المواد والعاطفية والمصالح.

الكلمات المفتاحية: المثالية، الأنتروبولوجيا، التعليم، طريقة التدريس، الجدلية